

ЗМІСТ

Мері	9
Джордж	44
Зора	82
Вірджинія	113
Сімона	143
Сильвія	176
Тоні	212
Елена	240
<i>Нотатки щодо джерел</i>	263

СІМОНА

КОЛИ в листопаді 1949 року Сімона де Бовуар опублікувала «Другу статтю», її майже одразу стали діймати запитаннями, чому у своїх художніх творах вона не описала персонажки, яка жила б вільним життям на зразок змальованого в останній главі — «Незалежна жінка». Якщо вже сама матір фемінізму двадцятого століття не могла уявити вільної жінки, то хто міг? Спершу де Бовуар огризалась. «Я показала жінок, як вони є, розділеними людськими істотами, — сказала вона *Paris Review*, — а не вигадувала, якими вони мають бути». (Майже те саме вона висловила й в запозиченому в Сартра епіграфі — «*À moitié victimes, à moitié complices, comme tout le monde*»^{*}).

Та в пізнішому інтерв'ю на те саме запитання вона відповіла вже з люттю:

Історія мого життя є досить проблематичною, я не маю рішень для інших, й інші не мають права очікувати їх від мене. У цьому сенсі те, що ви називаєте моєю славою — іншими словами, надлишок уваги — мене непокоїть. У ній є певна вимогливість, яка видається мені досить дурнуватою, адже ув'язнює мене, наче відливає в бронзовілій феміністській формі.

^{*} Як і всі — наполовину жертви, наполовину співучасниці (пер. із фр. тут і далі мій).

Я знаю, яка на вигляд та бронзовіла форма: вона носить тюрбан, одягається в чорний гольф, працює в Café de Flore, має випадкових коханців й одне неодмінне кохання, п'є, танцює, мандрує, розмовляє, протестує, пише — і я обожнювала цю форму, відколи довідалася про її існування. Частково саме гламур міфу спонукав мене прочитати де Бовуар. Я мандрувала сторінками обох томів «Другої статі», залишаючи сповнені надії запитання на берегах: чи завжди буде правдою, що «чоловікам не подобаються розбишаки, сині панчохи чи кмітливі жінки; надто багато зухвальства, освіти, розуму та норову їх лякає?». Як і багатьом іншим жінкам, мені хотілося мати феміністичну героїню, і, здавалося, де Бовуар підходила на цю роль: вона написала тексти, які увійшли в історію, й прожила життя, зневажаючи звичаї, тож чого ще можна було бажати? Звісно, вона написала чотиритомні мемуари саме з цієї причини: щоб із безпрецедентною щедрістю поділитись історією власного звільнення. Коли Сімону де Бовуар ховали на Cimetière du Montparnasse, перед La Coupole вишикувались офіціантки, щоб побачити, як рухається її труна. Чоловік з-поміж похоронної процесії, який ніс на плечах маленьку донечку, сказав Дейрдре Беір, першій біографіні де Бовуар, що коли малючка підросте, хоче розповісти їй, як вони віддали честь великій жінці. (Над колонами Пантеону, на відстані короткої прогулянки від La Coupole викарбувано Aux Grands Hommes, la Patrie reconnaissante*).

Утім, з квітня 1986 року, коли де Бовуар померла, уявлення про неї, як про феміністську героїню, поблякло. Її листи до Сартра, опубліковані за чотири роки, показали, що вона зваблювала своїх учениць, а тоді, як у поганій модерністській версії Les Liaisons dangereuses, передавала їх

* Великим мужам від вдячної батьківщини.

Сартрові. Вона упродовж десяти років підтримувала роман із чоловіком своєї коханки — без її відома. Публікація її листів до Нельсона Олгрена 1997 року змусила їхні із Сартром стосунки здаватися прісними — як й оприлюднене 2008 року фото сорокадвохрічної де Бовуар, котра, не маючи на собі нічого, крім мештів на підборах, заколювала волосся в Олгреновій ванні. А наполягання, що, на відміну від Сартра, її не можна назвати філософинею, адже вона не винайшла нової системи, видаються надмірною скромністю: зараз скидається на те, що це він запозичував ідеї з її романів, а не навпаки.

Я хотіла, щоб моя героїня повернулась. Я її потребувала. Читання «Другої статі» належало до найбільших відкриттів на моєму останньому році навчання в університеті й стало одним з перших досвідів інтелектуальної впевненості. Я прочитала левову частку цієї гігантської двотомної книги у квартирі мого чоловіка, з яким на той час ми ще тільки зустрічались, але я не ділилася з ним досвідом читання, бажаючи залишити його тільки собі. Я завжди почувалася, наче Бовуар належить мені. Раніше якось не випадало нагоди прочитати її чотиритомну біографію — «Мемуари слухняної доньки» (*Memoirs of a Dutiful Daughter*), «Розквіт життя» (*The Prime of Life*), «Сила обставин» (*Force of Circumstance*) й «Урешті-решт» (*All Said and Done*) — тож я замовила уживані книжки онлайн, серед іншого, сподіваючись, що читання поверне мені де Бовуар. Я читала двадцятисторінковими порціями й відчувала, як відроджується моя послаблена депресією витривалість. Цього разу до мене говорила жінка, яка намагалася жити вільно, так, як говорила б тітка, мати чи старійшина. Я з'ясувала, що вона не намагалася претендувати на жодний надлюдський статус: «Я хотіла існувати в очах інших якнайпряміше доносячи до них смак власного життя», — поділилася вона наприкінці «Мемуарів

слухняної доньки». «Сімона одразу спілкується емоційно, — писав Сартр, — люди завжди тягнуться до неї завдяки тому, що вона говорить». Сама вона запевняла, що написала про власне життя, аби поставити запитання: «Що я зробила зі своєю свободою?». Вона не шукала виправдання чи канонізації. Вона хотіла зажити — хай яким не-впорядкованим життям — на сторінках. Вона вирішила написати мемуари вже аж тоді, коли була в літах. Може, вона не знала, чи матимуть якусь цінність її історії, адже філософія й красне письменство могли запропонувати людям значно більше, ніж власний приклад? І якщо я ще не переросла бажання чогось навчитися з життя Сімони, чи, може, найважливіший урок є й найскладнішим — цінувати її помилки не менше, ніж досягнення, і прийняти, що огріхи можуть бути пов'язані зі здобутками?

«Мемуари слухняної доньки» вийшли друком у Франції 1958 року, коли Бовуар виповнилося п'ятдесят. Книжка розпочалася з початку, з її народження в ранкові години 9 січня 1908 року над Café de la Rotonde на Монпарнасі. У квартирі, де вона росла, над вітражними дверима висіли червоні шовкові завіси, зі стелі звисали люстри, а мама, що по-прустівськи цілувала її на добраніч перш ніж вирушити на вечерю, зодягнена була в чорний оксамит. Улітку сім'я відвідувала маєток діда по батькові, Меріньяк, неподалік від Тюля. Там були магнолії, струмок із водяними ліліями та золотими рибками, павичі та гліцинії. Дівчинка була улюбленицею, хоч батьки хотіли хлопчика, і їхнє бажання стало тільки очевидним після народження сестри Елени, яку називали «лялечкою». Під впливом матері, двічі на тиждень вона відвідувала приватну католицьку школу Le Cours Désir, а під впливом батька понад усе любила читати. «Я була надзвичайно радісним дівчам», — пише Сімона. Але мені в мемуарах насамперед

впадає в око не її щастя, а впевненість. Її почерк був препаскудний (Сартр скаржився на нього), наче «безладні шви», але «як тільки я усвідомила себе, то збагнула, що маю майже безмежну владу. [...] Коли я засинала, Земля зникала. Вона потребувала мене, щоб бути побаченою, відкритою й зрозумілою». Приголомшує її незнищенна впевненість («Я майже завжди почувалася щасливою і добре пристосованою, — заявила вона, коли їй було шістдесят чотири роки, — і завжди вірила у свою зорю»). Я ніколи не зустрічала жінки — особисто чи на письмі — яка описувала б себе так, як Сімона де Бовуар. Це виняткове переконання пояснює, чому підліткою Сімона відкинула Бога й соціальні норми буржуазії, серед якої народилася. Воно пояснює жінку на третьому десятку, яка, попри всі докази, вірила, що є фундаментальною любов'ю свого коханця. Тридцятилітку, яка вирішила написати книжку про жіноче становище. П'ятдесятилітку, яка створила автобіографію на 2000 сторінок. Одного дня, витираючи посуд, який мила її мама, вона помітила, як жінки у вікні навпроти роблять те саме, і домашнє життя постало перед нею, як жаский міз-ан-абім. «Було стільки людей, які робили щось суттєве, — сказала вона собі. — Так робитиму і я». Джо з «Маленьких жінок» і Меггі з «Млина на річці Флосс» допомогли їй з'ясувати, що саме вона збиралася робити (Санд і Колетт вона відкрила для себе аж пізніше). Ще їй допомогла новенька дівчина в школі, Елізабет Мабій, на прізвисько Заза.

Заза з'явилася в *Le Cours Désir*, коли Сімоні було десять років: вона навчалася вдома, але через нещасний випадок, що трапився, коли вона пекла картоплю, їй знадобився рік, щоб відновитись, і вона стала відставати в навчанні. Це негайно викликало симпатію в Сімони: «Вона одразу видалася мені довершеною особистістю». Заза була струнка й чорнява, перевершувала Сімону в науці, вміла робити

карамель і ходити перевертом, а під час шкільних фортепіанних репетицій висовувала кінчик язика. Сімона вперше завела із Зазою «справжні» розмови — такі, як, на її думку, точилися між мамою і батьком. Вони стали «нерозлучницями» (Елена Ферранте згадує, що героїня «Днів самотності» читає пізнє оповідання де Бовуар — «Зламана жінка», але мені видається, що Заза й Сімона могли б бути предтечами Ліли й Лену з Неаполітанського циклу). Одного дня в Меріньяку, наївшись яблук і начитавшись Бальзака — і те, і те буцімто було гріховним, — Сімона виснувала, що втратила віру, яка, здавалося, заведе її до монастиря: вона ж бо не могла вірити в Бога й грішити проти нього не відчуючи ані найменшої провини. Вона замінила любов до Бога на любов трохи іншого типу — до свого кузена Жака, який видавався їй таким собі великим Мольном. Жак старший, начитаніший, готовий водити її по барах, міг зникнути на кілька тижнів, і Сімона, яка вивчала філософію в Сорбонні (жінок ще не приймали до École Normale), працювала в бібліотеці святої Женев'єви, ходила до Лувру, на фільми Чапліна чи подивитися на мадам Пітоєву в ролі святої Жанни. «Я вешталася Парижем, і мої очі більше не сповнювалися сльозами — я вдивлялася в усе». Вона починала писати романи, один з яких — «Еліану» — закинула на дев'ятій сторінці й вислизнула з Лялечкою на джин фіз до Жокейського клубу. Після чарчини її «самотність випарувалася». Вона познайомилася з Сімоною Вейль (жінки не знайшли спільної мови) і знайшла друзів — більшість були студентами Normale. Заза закохалася в одного з них, незмінного Моріса Мерло-Понті, хоча її батьки й не схвалювали обранця. А Сімона, хоча пізніше й вважала, що закохалася радше в «образ» Жака, ніж в самого юнака, їй все одно хотілося б, щоб він був у Парижі, а не в Алжирі на військовій службі. Одна з груп normaliens, відома своїм «нахабством» (хлопці

скидали водяні бомбочки на студентів, які «пізно поверталися додому у вечірніх костюмах») складалася з Поля Нізана, Рене Майо та Жана-Поля Сартра. Ходили плітки, що Сартр був «найгірший з них усіх».

Бовуар готувалася до екзаменів: переповнена любов'ю до Зази, зациклена у щоденниках на відсутньому Жаку, захоплена одруженим Майо. Вона почала обговорювати філософію з «*petite bande*» в барах і садах Латинського кварталу, начебто готуючись до *agrégation*, завдяки якому здобула б учительський пост десь у Франції. Вона називала Майо своєю ламою (він дав Сімоні псевдо, яке вона носила до кінця життя, *Castor*, бобер, бо вона «весь час метушилася й працювала»), і захоплювалася ним у всьому — від того, як він залишав стояти комірці і до того, як кепкував з неї. «Усе тобі цікаво, от я з тебе й знущаюся», — таку його фразу Сімона записала в щоденнику влітку 1929 року. (Здається, саме Майо був першою людиною, з якою вона переспала, — утім, вона запевняла Бейр, що на той час все ще була добре вихованою католицькою дівчиною).

Перші спроби Сартра завоювати її увагу зазнали невдачі. «Сартр подарував мені якісь безглузді порцелянові дармовиси, які вчора виграв для мене, і препаскудний дешевий роман для моєї сестри», — записала вона в щоденнику. За сім днів, за коктейлем у «Фальстафі», вона почала переосмислювати обставини: «Лама прив'язує жінку до себе лише ніжно пестячи її шию, тоді як Сартр показує їй її серце — хто ж певніше уявляє її?». За п'ять днів вона написала про Сартра: «Інтелектуальна потреба в його присутності й емоційний гармидер при його прихильності. Сумніви, розчарування, збудження. Я хотіла б, щоб він змусив мене справді стати кимось, а ще — я боюся». Сартр сповістив її про результати *agrégation* — він був на першому місці, вона — на другому — і оголосив, що відтепер (а то був червень 1929 року) «візьме її під крильце».

Бовуар був двадцять один рік. Він застерігав її, щоб вона «зберегла свої найкращі риси. Любов до особистої свободи, пристрасть до життя, допитливість, рішучість стати письменницею»; вона гадала, що знайшла «партнера, про якого мріяла, відколи їй було 15». Жак повернувся з Алжиру й зніяковіло повідомив Сімоні, що після трьох тижнів залицянь заручився з іншою. Пізніше вона зауважила, що його шлюб був «поміркованої пристрасті». Їхні сім'ї припинили спілкуватись, але вона ще роками натрапляла на нього в монпарнаських барах, «самотнього, запухлого, вологоого, й, очевидно, пригніченого алкоголем».

Заза з «шаленим» оптимізмом готувалася вирушити до Берліна (батьки гадали, що розлучити їх з Мерло-Понті — найкращий спосіб припинити їхні стосунки), передчуваючи рік любовних листів та читання Стендаля. Але наступного дня після прощання із Сімоною Заза занедужала. У маренні, у сорокаградусній гарячці вона вигулькнула на порозі Мерло-Понті та почала вимагати, щоб його матір пояснила, чому вона проти їхнього шлюбу. Коли з'явився сам Мерло-Понті, дівчина накинулася й на нього: «Чому ти мене ніколи не цілував?». Він поцілував її. Під таким напором і його, і її батьки поступилися: було домовлено, що вони можуть одружитись, але тільки коли Заза одужає. Її перевели до шпиталю в Сен-Клу. Вона безперестанку вигукувала: «Моя скрипочка, Понті, Сімона, шампанське». За чотири дні дівчина померла. Наступного разу, коли Сімона її побачила, Заза лежала на поховальному помості, оточена квітами й свічками, а її обличчя було вихудле й пожовтіле. Лікарі кивали на менінгіт або енцефаліт — але точно ніхто не знав. Бовуар писала: «Ми разом боролися проти гидомирної долі, уготованої для нас, і я довго вірила, що заплатила її смертю за власну свободу». На цьому приголомшливому реченні — я написала на берегах «та ну, Сімоно!» — завершуються «Мемуари

слухняної доньки». Це одне з найбільш романістичних завершень її книжок: найкраща подруга померла, перше кохання заручене з іншою, а віру й соціальний клас, до яких вона з народження належала, покинуто.

Насправді Бовуар спробувала описати Зазину історію в романі — 120 сторінок, які жінка написала, коли їй було сорок шість, — але книжка так і залишилася в шухляді. «Нерозлучниці» (The Inseparables), яка зрештою вийшла друком 2020 року, змальовує Андре, Зазине альтер его, як світську, але піддатливу на родинні буржуазні католицькі традиції дівчину. Сильві, вигадана Сімона, споглядає, як розгортається трагедія з позиції нижчого класу. Однієї ночі підлітки залишилися на самоті, й Андре зізнається, що закоханість цілковито перемінила її уявлення про себе. Раніше їй здавалося, що вона «потворна, незграбна, нецікава». Сильвія палко відповідає на це: «Ти цього не знаєш, але як тільки я тебе зустріла, ти стала для мене всім. Я вирішила, що якщо ти помреш, я негайно помру й собі». Андре спантеличена: «Я думала, що для тебе важливі тільки твої книжки й навчання...». Могутність цього почуття схожа на Мері Волстонкрафт і Фенні Блад, на Лілу й Лену — і у всіх трьох випадках вона на межі любовного зв'язку.

Це спостереження де Бовуар видається мені психологічно слушним: мовляв, одним із перших досвідів кохання для молодих жінок є близька дружба. Думаю, сказати, що одними з найбільших любовних історій у наших життях можуть бути ті, які ми пишемо з друзями, — таке собі кліше. Бовуар у цьому пощастило: Заза любила її, і так, люблячи, й померла. Почуття були зрозумілими — хоча й у несправедливих обставинах. Відносно донедавна мої досвіди жіночої дружби були значно болючішими. Зі своєю першою найкращою подругою — вона була білявка, а я — чорнява, і ми гралися в наметі, який світився

червоним зсередини, — мені довелося розлучитися, коли мені було п'ять років і моя сім'я переїхала. Далі я була частиною діваччої трійці, тож мала ілюзію вкоріненості, але часто відчувала, що про мене забули. Підліткою я долучилася до гурту неформалів: ми разом відкривали сп'яніння, танці й обмацування. Ми фарбували волосся, проводили наради про свої пасії, записували музику на касети й залишались одні в одних на вихідні. Моя сім'я знову переїхала, і я порвала з ними, щоб віддатися новому місцю. Там я одразу знайшла нову найкращу подругу — і вона мене так само блискавично покинула. Я вважала себе людиною, яка може бути корисною іншим, а не особистістю, яку можуть любити за те, ким я є.

І Лідія, і Девіка пригадують, що до розлучення я була врівноважена. Інші кажуть, що я була застрягла. Я прагнула найкращої подруги, з якою зможу цілковито бути собою, і була вразливою перед людьми, які з усіх сил намагалися бути друзями довше, ніж було добре для мене. В університеті я заводила дружбу значно повільніше. Скажімо, я потребувала посваритись, а тоді помиритись (або ні). Мені потрібен був час, щоб розкритися. Він і досі мені потрібен. (Одна з моїх подруг у старшій школі називала мене «крем-брюле» — на перший погляд, тверда, як карамель, але унизу м'якенька, ніби крем). Усі мої найближчі подруги бачили, як я плачу. Вони чули, як я кажу, що люблю їх. Вони бачили мене сердитою, відстороненою, лютою й дріб'язковою. Їм доводилося нагадувати мені, щоб я краще поводитися. Вони були поруч, коли в мене все летіло шкереберть, і я з усіх сил намагалася бути поруч із ними, коли вони потребували мене.

Скарги Андре на сторінках «Нерозлучниць», мовляв, Сильві достатньо книжок, нагадують образу коханки. І водночас Андре — найзначущіша людина у Сильвіному житті, і її думка важлива. Певна річ, врівноваженість

притягує не менше людей, ніж відштовхує, але коли я кимось захоплена, мене переслідує побоювання, що цій людині хотілося б, аби з її жартів сміялись, а не аналізували все на світі. Таке саме побоювання переслідувало Лену, Сильві й Мері. Книжки допомагають у часи емоційних криз, і то в дуже цікаві способи: скажімо, Лену може приваблювати людей тим, що пише, може ховатися в книжках, коли її пасія закохується в іншу, може прийняти інтелектуальний статус кавалера за кохання, може вдатися до письма, щоб змусити пристрасть тривати. Бовуар знавала труднощів у коханні, тож письмо могло стати для неї притулком, буденністю, утечею — але його самого ніколи не було достатньо. У «Нерозлучницях» увага Сильві прикута до романтичних перипетій у житті Андре, а насправжки в Люксембурзькому саду на Сімону чекав Сартр, щоб поговорити про Платона — і кар'єра письменниці та мислительки була зовсім неподалік.

В епілозі до «Сили обставин» Бовуар пише, що в її житті «був лише один незаперечний успіх — стосунки із Сартром». Вона пояснила, що лише одного разу, на єдиний вечір, між ними виникла сутичка. Вони разом мудрували й покликалися на спільний корпус: «Можна сказати, що ми думаємо майже як одне ціле». Вона додала, що може видатися, мовляв, це суперечить поглядам на жіночу незалежність, які вона висловлювала в «Другій статі», але є важливе розрізнення: «Я наполягаю, що жінки мають бути незалежні, але я ніколи не була самотня». Ця тендітна, майже утопічна рівновага — спільність, яка не посягала б на незалежність — була закладена в тому, як вони із Сартром побудували стосунки від початку: хоча їхня любов і основна, вони не брехатимуть одне одному про випадкових коханців. Два чи три роки, доки вони обоє були в Парижі, саме такою була їхня «угода», а тоді,